
1.2. Ευδαιμονία και πολιτική επιστήμη (I 2).

Όλες οι ανθρώπινες δραστηριότητες ορίζονται με βάση τον σκοπό τους (τέλος), τον οποίο πραγματώνουν, όπως είδαμε, με δύο τρόπους: είτε εμμενώς (όπως οι ηθικές πράξεις ή το να βλέπω) είτε εξωτερικά (όπως οι κατασκευές). Κάθε σκοπός συνιστά κάτι το *ἀγαθόν*, με μια μη-αξιολογική έννοια του όρου: κάτι αγαθό στο μέτρο που αντιπροσωπεύει αυτό για χάρη του οποίου επιτελούμε την αντίστοιχη δραστηριότητα. Ο κτίστης κτίζει γιατί το σπίτι εκλαμβάνεται ως κάτι αγαθό, ο κλέφτης κλέβει γιατί εκλαμβάνει την παράνομη απόκτηση πλούτου ως αγαθό, κτλ. Και αν το ζητούμενο είναι να βρούμε τι δίνει αξία στην ανθρώπινη ζωή συνολικά, τότε αυτό που αναζητούμε είναι τι συνιστά αξία για τις δραστηριότητες που έχουν την αξία τους μέσα τους, εμμενώς.

Επειδή, ωστόσο, πολλές δραστηριότητες έχουν τη μορφή πράξεων/ενεργειών και, άρα, υπάρχουν πολλοί εμμενείς σκοποί, μένει ανοικτό το ερώτημα ποιο είναι το ύψιστο αγαθό, δηλαδή το κριτήριο με βάση το οποίο θα ιεραρχήσουμε τις δραστηριότητές μας στην ενότητα του βίου μας. Ας ονομάσουμε αυτό το ύψιστο αγαθό *εὐδαιμονία* κι ας αποφύγουμε οποιαδήποτε μετάφραση του όρου. Ας κατανοούμε, προς στιγμή, με αυτόν τον όρο το κριτήριο με βάση το οποίο θα κρίνουμε την αξία των δραστηριοτήτων μας (και, άρα, την αξία του βίου μας), το ποιες είναι πιο σημαντικές (πιο επιλέξιμες) από τις άλλες. Πριν απαντήσουμε στο ερώτημα τι είναι ευδαιμονία, επιμένει ο Αριστοτέλης, οφείλουμε να διευκρινίσουμε ποια *επιστήμη* εξουσιοδοτείται να θέσει και να απαντήσει το ερώτημα. Χρειαζόμαστε μια επιστημολογικής τάξης προκαταρκτική διευκρίνιση:

I 2 1094a 18 – 1094b 7

- (1) Εἰ δὴ τι τέλος ἐστὶ τῶν πρακτῶν ὃ δι' αὐτὸ βουλόμεθα, τᾶλλα δὲ διὰ τοῦτο, καὶ μὴ πάντα δι' ἕτερον αἰρούμεθα [...], δῆλον ὡς τοῦτ' ἂν εἴη τἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον. [...] (Αν, λοιπόν, υπάρχει κάποιος σκοπός όσων προκύπτουν από τις πράξεις [μας], ένας σκοπός τον οποίον βουλόμεθα¹ γι' αυτόν τον ίδιον,

¹ Η έννοια της *βουλήσεως* θα εξηγηθεί στην ενότητα 2.4. Όπως γίνεται αμέσως αντιληπτό, διατηρώ πολλούς αριστοτελικούς όρους στην πρωτότυπη μορφή τους, αμετάφραστους. Ούτε για το σημερινό αναγνώστη ούτε για τον σύγχρονο του

ενώ βουλόμεθα τα υπόλοιπα πράγματα για χάρη του πρώτου, και αν δεν είναι όλα τα πράγματα τέτοια που τα επιλέγουμε για χάρη κάποιου άλλου, τότε είναι προφανές ότι αυτό [το πρώτο] θα είναι το αγαθό, δηλαδή το άριστο [...])

- (2) εἰ δ' οὕτω, πειρατέον τύπῳ γε περιλαβεῖν αὐτὸ τί ποτ' ἐστὶ καὶ τίνος τῶν ἐπιστημῶν ἢ δυνάμεων. (Κι αν αυτό ισχύει, τότε θα πρέπει να προσπαθήσουμε να συλλάβουμε, σε γενικές γραμμές τουλάχιστον,² τι τάχα θα είναι αυτό και ποιας από τις επιστήμες ή δυνάμεις³ είναι αντικείμενο.)
- (3) δόξειε δ' ἂν τῆς κυριωτάτης καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικῆς. τοιαύτη δ' ἡ πολιτικὴ φαίνεται. (Και θα φαινόταν ότι είναι αντικείμενο της επιστήμης με τη μεγαλύτερη εξουσία και της κατεξοχὴν αρχιτεκτονικῆς, και τέτοιας λογῆς φαίνεται να είναι η πολιτικὴ επιστήμη.)
- (4) τίνας γὰρ εἶναι χρεῶν τῶν ἐπιστημῶν ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ποίας ἐκάστους μαθάνειν καὶ μέχρι τίνος, αὕτη διατάσσει [...]. χρωμένης δὲ ταύτης ταῖς λοιπαῖς [πρακτικαῖς] τῶν ἐπιστημῶν, ἔτι δὲ νομοθετοῦσης τί δεῖ πράττειν καὶ τίνων ἀπέχεσθαι, τὸ ταύτης τέλος περιέχει ἂν τὰ τῶν ἄλλων, ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη τάνθρώπινον ἀγαθόν. (Γιατί αυτή είναι που προστάζει ποιες από τις επιστήμες χρειάζεται να υπάρχουν στις πόλεις, και τι είδους επιστήμες και ποιοι και μέχρι τίνος σημείου θα πρέπει να μαθαίνουμε. [...] Κι αφού χρησιμοποιεί τις υπόλοιπες πρακτικές επιστήμες και, επιπλέον, νομοθετεί για το τι πρέπει να πράττουμε και για το τι πρέπει να αποφεύγουμε, ο δικός της σκοπός θα περιχαράσσει τους σκοπούς των άλλων· ὥστε αυτός θα είναι το ανθρώπινο αγαθό.)

Ας προσπαθήσουμε να αποκωδικοποιήσουμε την παραπάνω προγραμματική πρόταση με βάση όσα γνωρίζουμε μέχρι τώρα. Λέει ο Αριστοτέλης: «ο σκοπός ὅσων

Αριστοτέλη αντιστοιχούν στην τρέχουσα σημασία των αντίστοιχων καθημερινών λέξεων. Είναι τεχνικοί όροι: μαθαίνουμε τι ακριβώς σημαίνουν κατανοώντας τον ορισμό τους και τη χρήση τους μέσα στο αριστοτελικό κείμενο.

² Η διατύπωση *τύπῳ* θα εξηγηθεί στην ενότητα 2.7.

³ Το γιατί επιστήμη και ικανότητα/δυνατότητα ταυτίζονται θα εξηγηθεί στην ενότητα 2.5.

προκύπτουν από τις πράξεις [μας]»: αν έχει κάποια αξία η ανθρώπινη ζωή, αυτή θα οφείλεται στις δραστηριότητες που κάνουμε, θα πραγματώνεται μέσω των ανθρώπινων πράξεων. Δεν θα είναι δώρο του θεού ή κάτι που προκύπτει από την ίδια την ανθρώπινη βιολογική φύση ή μια παρέμβαση της τύχης. Και, σύμφωνα με την πρόταση (1), αυτό που έχει αξία για την ανθρώπινη ζωή βρίσκεται μέσα σε μία δραστηριότητα την οποία επιλέγουμε γι' αυτήν την ίδια και όχι για χάρη κάποιας άλλης. Δηλαδή, σε μια δραστηριότητα του τύπου της πράξης/ενέργειας και όχι του τύπου της κατασκευής. Αλλά τώρα διερευνούμε κάτι ακόμα πιο ασαφές: το αν υπάρχει ένα ύψιστο αγαθό που θα νοηματοδοτεί το σύνολο των δραστηριοτήτων μας, ένα αγαθό για το οποίο θα είναι αδύνατον να συλλάβει κανείς κάποια περαιτέρω δικαιολόγηση, κάποια άλλη αξία που θα το θεμελιώνει ή θα το επεξηγούσε. Προηγουμένως, ονομάσαμε αυτό το αγαθό «ευδαιμονία». Ωστόσο, δεν έχουμε δείξει ακόμα ούτε αν υπάρχει ένα τέτοιο αγαθό, ούτε γιατί είναι ένα και όχι πολλά.

Και, συνεχίζει η πρόταση (2), αν όντως υπάρχει ένα τέτοιο ύψιστο αγαθό, τότε αυτό θα είναι αντικείμενο επιστημονικής γνώσης: ούτε ζήτημα έμπνευσης (καθώς δεν εναπόκειται στον τραγικό ποιητή να μας μάθει ποιο είναι το ύψιστο αγαθό) ούτε απλής επιδεξιότητας (καθώς δεν εναπόκειται στους εξ επαγγέλματος πολιτικούς). Εδώ πλέον η λέξη *άγαθό* δεν δηλώνει τον οποιοδήποτε σκοπό μιας οποιαδήποτε δράσης αλλά το αντικείμενο μιας γνώσης που καθοδηγεί τη δραστηριότητα με τρόπο ασφαλή, ώστε να επιτύχει την τελειότερη δυνατή υλοποίηση του πραγματικά ανώτερου σκοπού. Ότι είναι αγαθό με αυτή την κανονιστική σημασία είναι πάντα, στον Αριστοτέλη, αντικείμενο επιστημονικής γνώσης, γιατί συνιστά κάτι σαφώς προσδιορισμένο. Αν, λοιπόν, επιζητώ να ορίσω ποια αξία θεμελιώνει όλες τις άλλες αξίες της ανθρώπινης ζωής, χρειάζεται να γνωρίζω σε ποια επιστήμη θα αποτανθώ.

Και αυτή είναι, επεξηγεί η πρόταση (3), η πολιτική επιστήμη. Αυτή θα είναι κατεξοχήν αρχιτεκτονική, ενώ όλες οι υπόλοιπες επιστήμες θα είναι, ως προς αυτήν, υπηρετικές. Είχαμε, βέβαια, διαγνώσει ότι, εκ της φύσης της, καμιά κατασκευαστική δράση και γνώση δεν θα μπορούσε να έχει ένα τέτοιο ρόλο, διότι αναγκαστικά θα παρέπεμπε σε μια περαιτέρω θεμελιώσή της. Αντίθετα, η πολιτική επιστήμη είναι

πρακτική επιστήμη, καθώς αφορά δραστηριότητες που έχουν τη μορφή πράξεων/ενεργειών, τις οποίες προσδιορίζει και ιεραρχεί. Και επειδή είναι σε θέση να οργανώνει τις παραπάνω, γι' αυτό είναι σε θέση να οργανώνει και τις κατασκευαστικές δράσεις μας.

Η παραπάνω απάντηση δεν είναι καθόλου αυτονόητη, αφού υπάρχουν – τόσο στο περιβάλλον της αρχαίας ελληνικής σκέψης όσο στο περιβάλλον της σύγχρονης ηθικής φιλοσοφίας– ποικίλες επιστημονικές γνώσεις που διεκδικούν να καταλάβουν τη θέση της πολιτικής. Ο Αριστοτέλης θα επιχειρηματολογήσει ενάντια σε μια σειρά από τέτοιους διεκδικητές: (α) ενάντια στην Πλατωνική θεωρία που θα ήθελε τη γνώση του αγαθού να είναι ζήτημα γνώσης της (αιώνιας) Ιδέας του αγαθού, χωρίς να καθοδηγεί την πράξη (I 6). (β) ενάντια στην ιδέα ότι η κατασκευαστική γνώση της παραγωγής άπειρου πλούτου έχει την πρωταρχική αξία (Πολιτικά, I 9). (γ) ενάντια στο (σπαρτιατικό) πρωτείο της κατασκευαστικής τέχνης του πολέμου (Πολιτικά, II 9). (δ) ενάντια στις αξιώσεις των σοφιστών ότι κατέχουν την πολιτική επιστήμη (X 9). (ε) ενάντια στην ιδέα ότι η γνώση της ψυχολογίας ή της βιολογίας του ανθρώπινου οργανισμού, επειδή γνωρίζει τι είναι άνθρωπος ή πώς λειτουργεί η ανθρώπινη ψυχή, είναι η επιστήμη εκείνη που θα μας μάθει ποιο είναι το αγαθό (I 7 και VII 11). Ενάντια σε όλους αυτούς τους υποψήφιους, ο Αριστοτέλης ρητά ορίζει ότι το ύψιστο αγαθό είναι ζήτημα πολιτικής επιστήμης. Αυτό δεν αποκλείει ότι, τελικά, ο πολιτικός επιστήμονας θα οφείλει να γνωρίζει, μέχρι ενός σημείου, ψυχολογία και βιολογία, αυτό που θα λέγαμε σήμερα οικονομικά, ή ακόμα και αστρονομία ή θεολογία. Όμως, σε κάθε περίπτωση, η επιστήμη της ευδαιμονίας είναι η πολιτική επιστήμη.

Η πρωτοκαθεδρία της πολιτικής επιστήμης φαίνεται να αποτυπώνεται στο ότι αυτή έχει τη «μεγαλύτερη εξουσία». Το τι σημαίνει αυτή η κυριαρχία το επεξηγεί η πρόταση (4): γιατί αυτή αποφασίζει και διατάζει, νομοθετώντας, ποιες επιστήμες χρειαζόμαστε και πόσο, ποιες πρέπει να μαθαίνει ο καθένας και μέχρι ποιου σημείου. Σε πρώτη ανάγνωση, μια τέτοια διατύπωση ενοχλεί τον σύγχρονο αναγνώστη, καθώς φαίνεται να υπονοεί ότι οι επιστημονικές γνώσεις δεν είναι αυτόνομες αλλά ετεροκαθοριζόμενες από την πολιτική επιστήμη που, τρόπον τινά, τις «χρησιμοποιεί». Μάλιστα, δεν φαίνεται να υπάρχει καμία δραστηριότητα της

ανθρώπινης ζωής η οποία να μην υποτάσσεται σε αυτό που αποφασίζει η πολιτική επιστήμη. Ας μην βιαστούμε, ωστόσο, να εντοπίσουμε σπέρματα αυταρχισμού εκεί που δεν υπάρχουν. Το αριστοτελικό επιχείρημα είναι, προς στιγμή, καθαρά επιστημολογικό: αν υπάρχει μια επιστήμη που γνωρίζει το ύψιστο αγαθό, δηλαδή το τι συνιστά ευδαιμονία, τότε είναι ανόητο να ισχυρισθεί κανείς ότι κάποιο πεδίο της ιδιωτικής ζωής διεκδικεί να εξαιρεθεί από το πεδίο της ευδαιμονίας. Αυτή την εικόνα του πεδίου υποδηλώνει το ρήμα *περιέχει*: το ύψιστο αγαθό που κατέχει η πολιτική επιστήμη δεν είναι μια δεξαμενή ή ένα άθροισμα από συγκεκριμένα αγαθά, μια αρχή που θέτει κανόνες ή υπαγορεύει καταλόγους με συγκεκριμένες δραστηριότητες και γνώσεις. Το ύψιστο αγαθό περιχαράσσει ένα πλαίσιο για τον τρόπο με τον οποίο θεμελιώνονται και δικαιολογούνται τα επιμέρους αγαθά.

Είμαστε στην αρχή των *Ηθικών Νικομαχείων*. Δεν ξέρουμε αν υπάρχει μια τέτοια πολιτική επιστήμη. Μόλις τώρα αρχίζουμε να συνειδητοποιούμε ότι είναι αναγκαία. Αν υπάρχει, τότε θα υπάρχει μια επιστήμη που γνωρίζει τι είναι η ευδαιμονία.

Παρέκβαση 1^η : Οι αρχές της πολιτικής επιστήμης.

Η σχέση μεταξύ πολιτικής επιστήμης και ευδαιμονίας δεν μας μαθαίνει μόνο κάτι για τη δεύτερη. Εξασφαλίζει και την επιστημονικότητα της πρώτης. Διότι, σύμφωνα με την αριστοτελική επιστημολογία, για να συνιστά επιστήμη η πολιτική επιστήμη, θα πρέπει να διαθέτει τις δικές της αρχές (αρχές που ανακαλύπτονται και από τις οποίες η επιστήμη αποδεικνύει ή συμπεραίνει άλλες αλήθειες), αρχές οικείες ή ίδιες σε αυτήν (*Αναλυτικά Πρότερα*, I 30 46a17-28). Ή, πράγμα που είναι το ίδιο, να μην δανείζεται τις αρχές της από άλλα πεδία γνώσης. Ένα πολύ σημαντικό χωρίο από το Βιβλίο I των *Ηθικών Νικομαχείων* κάνει την εξής διάκριση:

I 1 1095a 30-32: [...] μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς ὅτι διαφέρουσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν λόγοι καὶ οἱ ἐπὶ τὰς ἀρχάς (δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα στους λόγους που προέρχονται από τις αρχές και στους λόγους που οδηγούν στις αρχές).

Οι δεύτεροι είναι οι λόγοι εκείνοι που εκτίθενται στα *Ηθικά Νικομάχεια* και τα *Πολιτικά* ως πραγματείες. Δεν αποδεικνύονται, εκτίθενται ή έρχονται στην

επιφάνεια. Οι πρώτοι λόγοι είναι συμπεράσματα που αποδεικνύουμε βασισμένοι στις αρχές. Τέτοιοι λόγοι/συλλογισμοί υπάρχουν στα *Ηθικά Νικομάχεια* και τα *Πολιτικά*, αλλά όχι μόνον εκεί. Τέτοιους λόγους, όπως θα δούμε, θα παράγει και ο πολίτης εν γένει και ο πολιτικός και ο νομοθέτης. Αυτοί πρέπει να γνωρίζουν τις αρχές, έτσι ώστε να τις χρησιμοποιήσουν στην πράξη τους.

Δεδομένου ότι υπάρχουν αρχές που οριοθετούν την πολιτική επιστήμη, το ζητούμενο είναι να τις αποκαλύψουμε. Προς το παρόν, αρκεί ότι γνωρίζουμε πως μία από αυτές δεν είναι άλλη από τον ορισμό της ευδαιμονίας:

12 1102a 1-4: [= είναι φανερό] ὅτι ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία τῶν τιμίων καὶ τελείων. ἔοικε δ' οὕτως ἔχειν καὶ διὰ τὸ εἶναι ἀρχή ([εἶναι φανερό] ὅτι ἡ ευδαιμονία ἀνήκει στα πράγματα που εἶναι πολύτιμα καὶ τέλεια. Καὶ αὐτὸ φαίνεται να ἰσχύει καὶ ἐπειδὴ συνιστᾶ ἀρχή.)

Η ευδαιμονία είναι μια αρχή, δηλαδή, αρχή είναι ο ορισμός της ευδαιμονίας. Ως αρχή που οριοθετεί την επιστήμη της πολιτικής, αυτός ο ορισμός δεν επιδέχεται αλλαγές.